

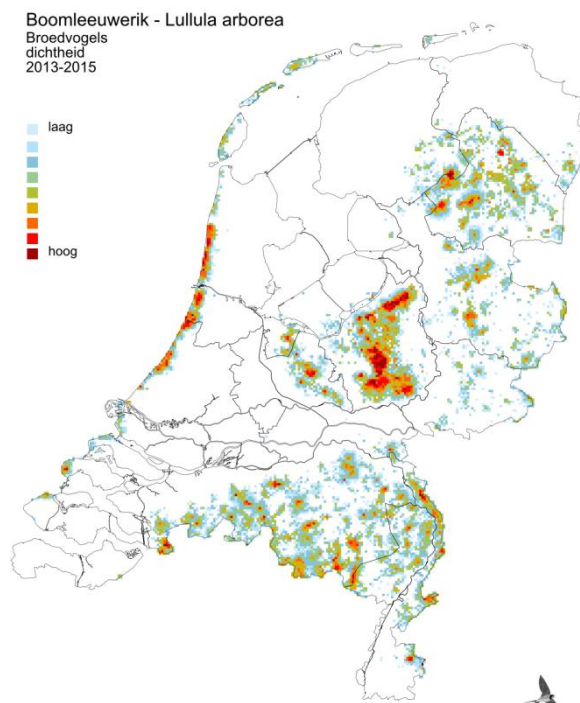

Boomleeuwerik met voer op het Kranenveld, 22 april 2024 (Tom Heijnen)

De Boomleeuwerik als broedvogel in de Kempen tot en met 2024

Tom Heijnen

De Kempen is van belang voor diverse soorten die als broedvogel hun zwaartepunt op de hoge zandgronden van Nederland hebben. Denk bijvoorbeeld aan Wespendif, Holenduif, Zwarte Specht, Nachtzwaluw, Kuifmees, Goudhaan en Geelgors.

Figuur 1. Relatieve dichtheid van de Boomleeuwerik als broedvogel in Nederland in 2013-15 (Sovon).

Ook de Boomleeuwerik is zo'n soort. Buiten de zandgronden van hoog Nederland komt ie alleen in de smalle duinzone langs de kust voor (figuur 1). Het aantal territoria in Nederland in de jaren 2018-20 werd geschat op 5200-6600 (Sovon). Hoeveel hiervan zitten er in de Kempen, en waar zitten die dan? In dit artikel beschrijf ik wat bekend is over verspreiding en aantallen.

Gebied

De Kempen is 1035 km² groot. In het recente artikel over Nachtzwaluwen in de Kempen (Heijnen 2025a) is een kaart opgenomen van de ligging van enkele belangrijke Nachtzwaluwgebieden. Dit zijn tevens de belangrijke Boomleeuwerikgebieden.

Materiaal en methode

Voor het samenstellen van het artikel maakte ik gebruik van diverse bronnen (tabel 1). Die bronnen verschillen in volledigheid van 'vlakdekking' (werden alle potentiële broedgebieden onderzocht?) en de mate van onderzoeksinspanning. Het is niet mogelijk om daarvoor zomaar te corrigeren. Het betekent vooral dat de gegevens met enige reserve beschouwd

moeten worden, met in zijn algemeenheid dat hoe ouder de gegevens zijn hoe onvollediger.

Tabel 1. Bronnen van getelde en/of geschatte aantallen Boomleeuwerikterritoria in de Kempen.

Periode	Bron	Bijzonderheden
tot 1980	Braaksma 1958, van Erve et al. 1967, Teixeira 1979	Kwantitatieve gegevens afwezig of zeer beperkt
1980-1984	Post & Heijnen 1984	Inventarisaties m.n. door leden VWG De Kempen
1998-2000	Hustings & Vergeer 2002	Schattingen per atlasblok (5x5 km)
2013-2015	Hustings & Koffijberg 2018	Schattingen per atlasblok (5x5 km)
2021-24 met aanvullingen uit 2019-20	dit artikel	O.a. gegevens in Avimap, NDFF en waarneming.nl

Periode tot 1980

Tot 1980 was er over het voorkomen van Boomleeuweriken in de Kempen weinig bekend. Over de jaren '50 van de vorige eeuw moeten we het doen met spaarzame, anecdotische gegevens in een artikel van Braaksma (1958). De Avifauna van Noord-Brabant (van Erve et al. 1967) geeft iets meer informatie over de begin jaren '60,

maar ook nu onvoldoende om daar een aantalsschatting op te kunnen baseren.

De eerste broedvogelatlas, over de periode 1973 tot en met 1977, gaf op landelijk niveau een goed overzicht van de verspreiding per Atlasblok van 5x5 km. Voor de Kempen leverde dat geen noemenswaardig nieuwe informatie op. Gegevens over aantallen territoria waren beperkt tot schattingen in aantalsklassen voor een klein aantal atlasblokken.

Periode 1980-84

Een aantal vogelaars van VWG De Kempen was in de jaren 1980-84 tamelijk fanatiek in het opsporen van Boomleeuwerikterritoria in de Kempen. Die soortgerichte tellingen werden aangevuld met broedvogelinventarisaties van gebieden (Post & Heijnen 1984). De gegevens werden op de kaart uitgewerkt per kilometerhok en waar dit niet mogelijk was per gebied.

Voor de context is het goed om te beseffen dat het aantal potentiële Boomleeuwerikhabitats toen veel beperkter was dan tegenwoordig. Buiten de heideterreinen boden alleen kapvlaktes in naaldbossen een geschikte broedplek. Kapvlaktes waren beperkt aanwezig en heel wat werden er op Boomleeuweriken afgestruind.

Perioden 1998-2000 en 2013-2015

Ten behoeve van de twee broedvogel-atlassen die resp. de periodes 1998-2000 en 2013-2015 bestreken, werd per atlasblok van 5x5 km. de aan- of afwezigheid van vogelsoorten bepaald. Bij schaarse en zeldzame soorten werd tevens een schatting van het aantal territoria in aantalsklassen gevraagd.

Die schattingen zijn gebruikt om een schatting van het aantal Boomleeuwerikterritoria in de Kempen te maken. Niet alle schattingen per atlasblok konden zomaar opgeteld worden omdat een aantal atlasblokken op de grens van de Kempen ligt. Voor die blokken werd een inschatting gemaakt van welk deel van de territoria betrekking zal hebben gehad op de Kempen.

De minima en de maxima van de aantalsklassen per atlasblok werden bij elkaar opgeteld. Omdat dit een totaal aantal met een onrealistisch grote bandbreedte opleverde, werd een wat reëlere (maar wel arbitraire) bandbreedte berekend als de sommatie van het zgn. [meetkundig \(of geometrisch\) gemiddelde](#) van de schattingen per atlasblok plus en min 20%. In mijn Nachtzwaluwartikel (Heijnen 2025) staat een voorbeeld van de berekening.

Periode 2022-2024

In dit artikel worden voor de eerste keer gegevens gepresenteerd uit de periode 2022 t/m 2024. De verspreidingskaart en totaal-schatting zijn tot stand gekomen door alle beschikbare data te gebruiken, dus zowel inventarisaties (met name in Avimap) als losse waarnemingen. Als van een gebied gegevens uit 2022-24 ontbraken terwijl er volgens gegevens uit 2019-20 wél Boomleeuweriken voorkwamen, dan werden die gegevens ook op de kaart gezet.

Broedvogelinventarisaties volgens de BMP-methode waren leidend, d.w.z. gingen voor op eventuele losse waarnemingen. Indien een gebied meerdere jaren geteld werd, dan werd het meest recente jaar aangehouden (tabel 2). Een uitzondering werd gemaakt voor Strabrechtse Heide West. Dit gebied werd in alle jaren volledig onderzocht, maar de aantallen waren in 2024 aanmerkelijk lager, vermoedelijk door het vele water. Daarom werd 2023 als een representatiever geacht jaar genomen.

Tabel 2. Gebieden met grotere aantallen Boomleeuweriken die in 2019-2024 geïnventariseerd werden, met het (meest recente) jaar waarvan gegevens t.b.v. de verspreidingskaart werden gebruikt.

Gebied	Jaar
Aarlesche Heide	2022
Boswachterij De Kempen & Cartierheide	2023
Budeler Bergen	2019
Buikheide	2022

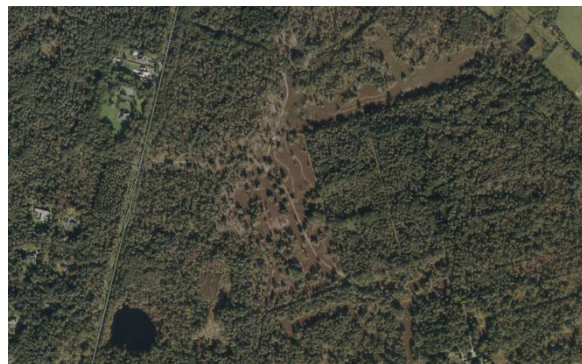

Gebied	Jaar
Geeneindsche Heide	2021
Leenderheide (ten W van Heeze)	2023
Groote Heide (ten W van Soerendonk)	2020
Kranenveld	2024
Landschotse Heide	2023
Lange Bleek	2021
Leenderbos	2020 2022
Leenderheide en Meelakkers	2024
Loozerheide	2024
Malpie	2023
Molenheide ten O van Geldrop	2021
Neterselse Heide	2019
Oirschotse & Oostelbeerse Heide	2022
Plateaux en Lage Heide	2024
Somerensche Heide	2021
Spinsterberg	2024
Stevensbergen en Weijerkens	2022
Strabrechtse Heide Oost	2021
Strabrechtse Heide West	2023
Stratumse Heide	2021
Vrolijke Jager (De Pan) en Boksenberg	2020 2021

Losse waarnemingen werden over de jaren heen ‘realistisch’ gecombineerd, en ofschoon er hiermee meer territoria gemist zullen zijn dan ‘dubbel geteld’, valt dat laatste door het combineren van jaren niet helemaal uit te sluiten. Bij de interpretatie van de gegevens werden de Sovon-criteria voor datumgrenzen en fusieafstand aangehouden.

Met vraagtekens op de kaart zijn potentiële broedgebieden aangeduid waarvan gegevens ontbreken. Die potentiële

gebieden zijn vastgesteld aan de hand van recente topografische kaarten en [hoge resolutie luchtfoto's](#) (figuur 2).

Figuur 2. Voorbeeld van de mate van detail die hoge resolutieopnames bieden ([ArcGIS](#)).

Tijdreeksen

De ontwikkeling van de Boomleeuwerik in de tijd kan met tijdreeksen per gebied in meer detail bekeken worden. Het enige gebied dat gedurende lange tijd jaarlijks op broedvogels zoals Boomleeuwerik werd geïnventariseerd, was de westelijke Strabrechtse Heide. Voor het overige moesten de reeksen bij elkaar gesprokkeld worden aan de hand van rapportages, en gegevens in Avimap en NDFF.

Kanttekeningen

Belangrijk om te benoemen is dat de bezoekenintensiteit per gebied en per jaar behoorlijk kon variëren. Vooral in de jaren

‘80 en ‘90 van de vorige eeuw was het aantal bezoeken vaak zeer gering, al stond daar tegenover dat er toen veel minder geschikte broedhabitats waren.

Bij soorten met grote (zang)territoria zoals de Boomleeuwerik is een aanzienlijke intertellervariatie te verwachten. Tellingen kunnen makkelijk zowel te hoog als te laag uitpakken. Uit tellingen op de Cartierheide en Hapertse Heide bleken verschillen van een factor twee tot drie tussen tellers op te kunnen optreden.

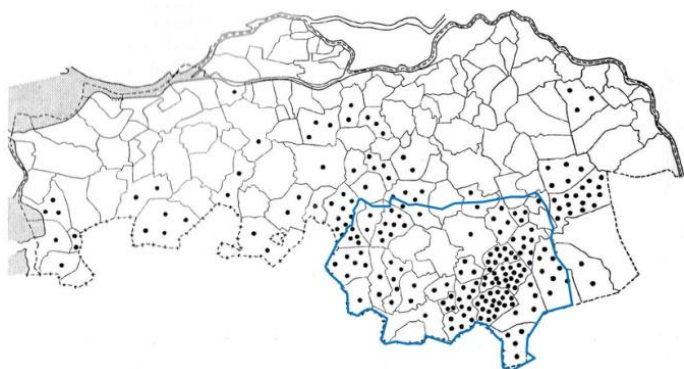
Resultaten

Verspreiding en aantallen in de Kempen

Tot 1980

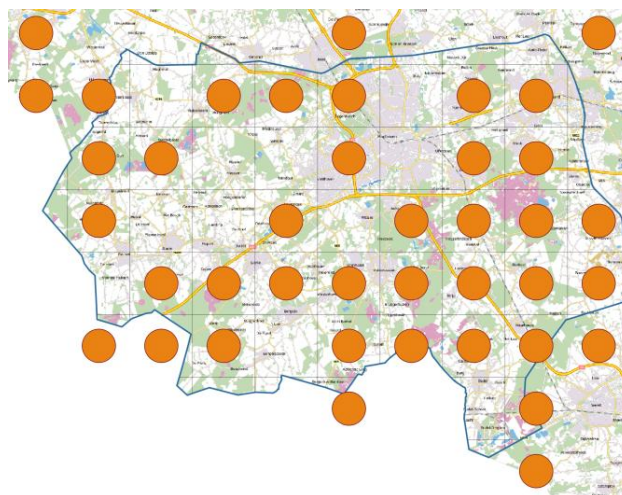
In de jaren ‘50 van de vorige eeuw was de Boomleeuwerik een gewone broedvogel. Braaksma (1958) schrijft bijvoorbeeld: “B. VAN DOOREN, die ons een aantal gegevens verstrekke over de omgeving van Eindhoven, noemde de Boomleeuwerik enige jaren geleden ‘niet zeldzaam in Meierij en Kempenland’ en voegde hieraan toe: ‘In vrijwel elk dorp waar heide en vliegdennen en/of hoge akkers met hakhout zijn, treft men de soort aan, variërende van 3 tot 6 paar per dorp’. Vooral in de streek ten zuiden van Eindhoven en in de Peel is de Boomleeuwerik een vrij algemene broedvogel; het totale aantal broedparen in Noord-Brabant overschrijdt waarschijnlijk de 200.”

Volgens de Avifauna van Noord-Brabant (van Erve et al. 1967) was de soort begin jaren '60 van de vorige eeuw in Noord-Brabant een vrij talrijke broedvogel (= categorie 400-1.500 territoria). Vooral in de heideterreinen in het zuid-oosten van de provincie werden grote dichtheden vastgesteld (figuur 3), met daarbij de kanttekening dat de kaart slechts in grote lijnen de verspreiding weergeeft.

Figuur 3. Territoria van de Boomleeuwerik per gemeente in Noord-Brabant in 1963-65 (van Erve et al. 1967). Blauwe lijn = grens van de Kempen.

Tijdens het atlasproject voor broedvogels over de periode 1973-1977 werd de aanwezigheid per atlasblok geregistreerd (figuur 4). In de meeste blokken kwamen Boomleeuweriken voor, uitgezonderd twee blokken met hoofdzakelijk stedelijk gebied en enkele blokken met overwegend agrarisch gebied.

Figuur 4. Atlasblokken waarin de Boomleeuwerik in de periode 1973-1977 als waarschijnlijke of zekere broedvogel werd vastgesteld (data in Teixeira 1979).

Aantalsschattingen waren tijdens dit atlasproject niet verplicht waardoor er maar voor een beperkt aantal atlasblokken schattingen werden gemaakt (tabel 4).

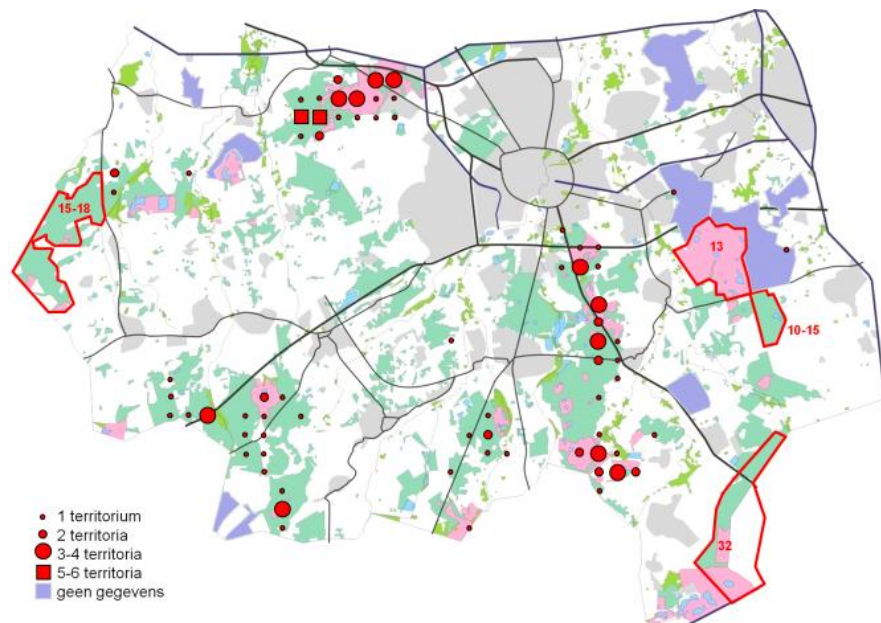
Het gros van de atlasblokken kreeg een schatting t/m 10 territoria. Alleen in de atlasblokken 5141 (met o.a. Neterselse Heide en Landschotse Heide) en 5158 (met o.a. Strabrechtse Heide) werd het aantal territoria op 11-100 geschat. Een totaal-schatting voor de hele Kempen is met deze beperkte gegevens niet mogelijk.

Tabel 4. Schattingen (in klassen) van het aantal Boomleeuwerikterritoria per atlasblok in de periode 1973-1977 (data: Sovon in Ornis). De oppervlakte van grensblokken staat tussen haakjes.

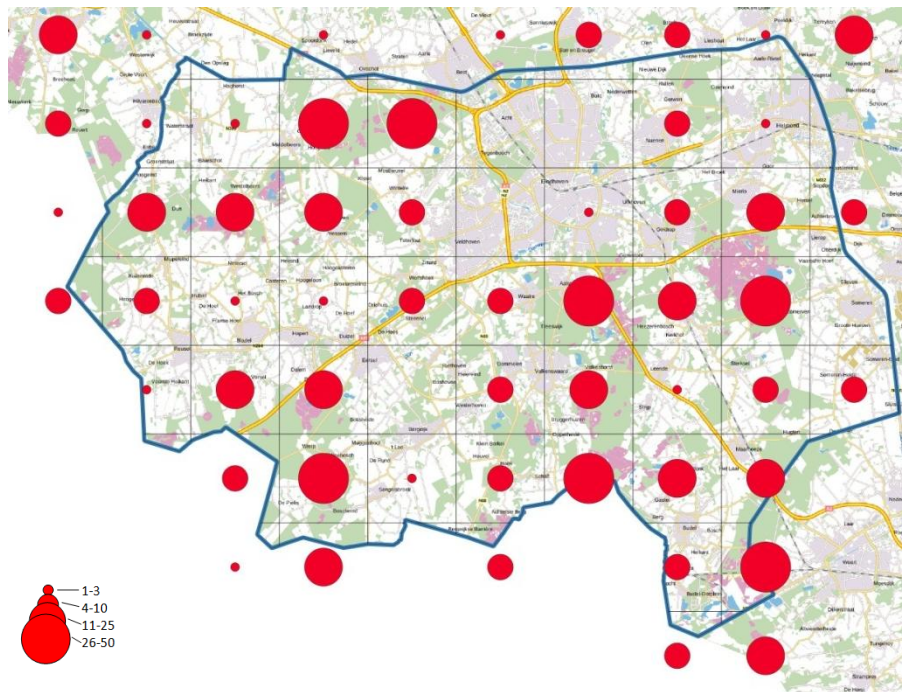
Atlasblok	Schatting (aantalsklasse)
5141	11-100
5146	1
5147	1
5157	2-10
5158	11-100
5712	2-10
5714	2-10
5721 (400 ha.)	2-10
5724 (2375 ha.)	2-10
5725 (1500 ha.)	2-10
5726	2-10
5727	2-10
5734 (275 ha.)	1
5737	1

1980-1984 (figuur 5)

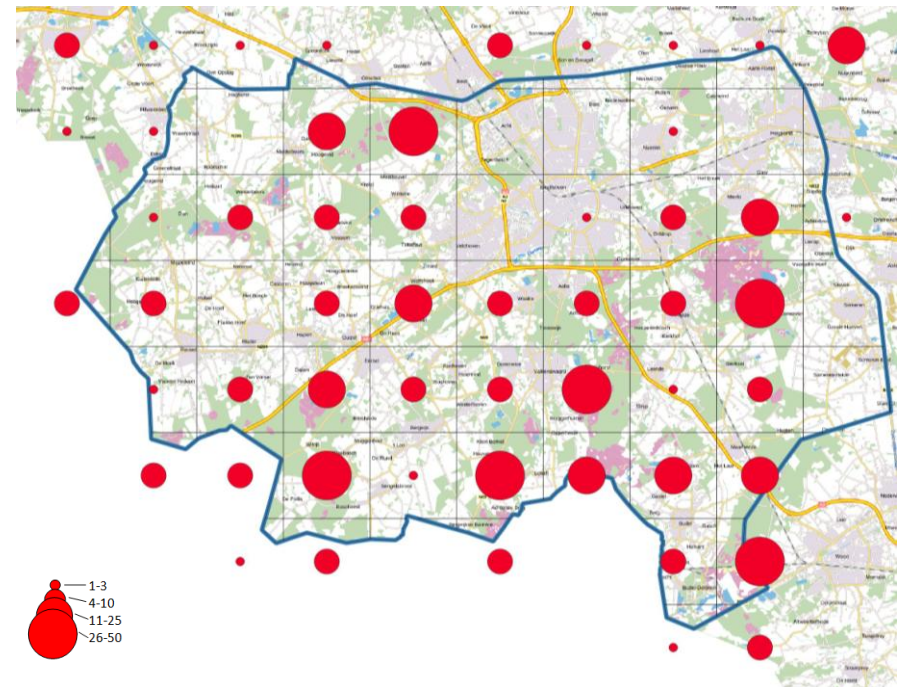
In deze periode werden 185-205 territoria in kaart gebracht. Gebieden met grotere aantallen waren Landgoed De Utrecht; de Oirschotse, Oostelbeersche en Aarlesche Heide; Boswachterij de Kempen met daarin de Cartierheide; Stevensbergen en omgeving; de Leenderheide tussen Eindhoven en Leende; Spinsterberg; Strabrechtse Heide en Somerensche Heide; de Malpie en Malpiebergsche Heide; de Groote Heide; en tot slot de Budelerbergen en Loozerheide.

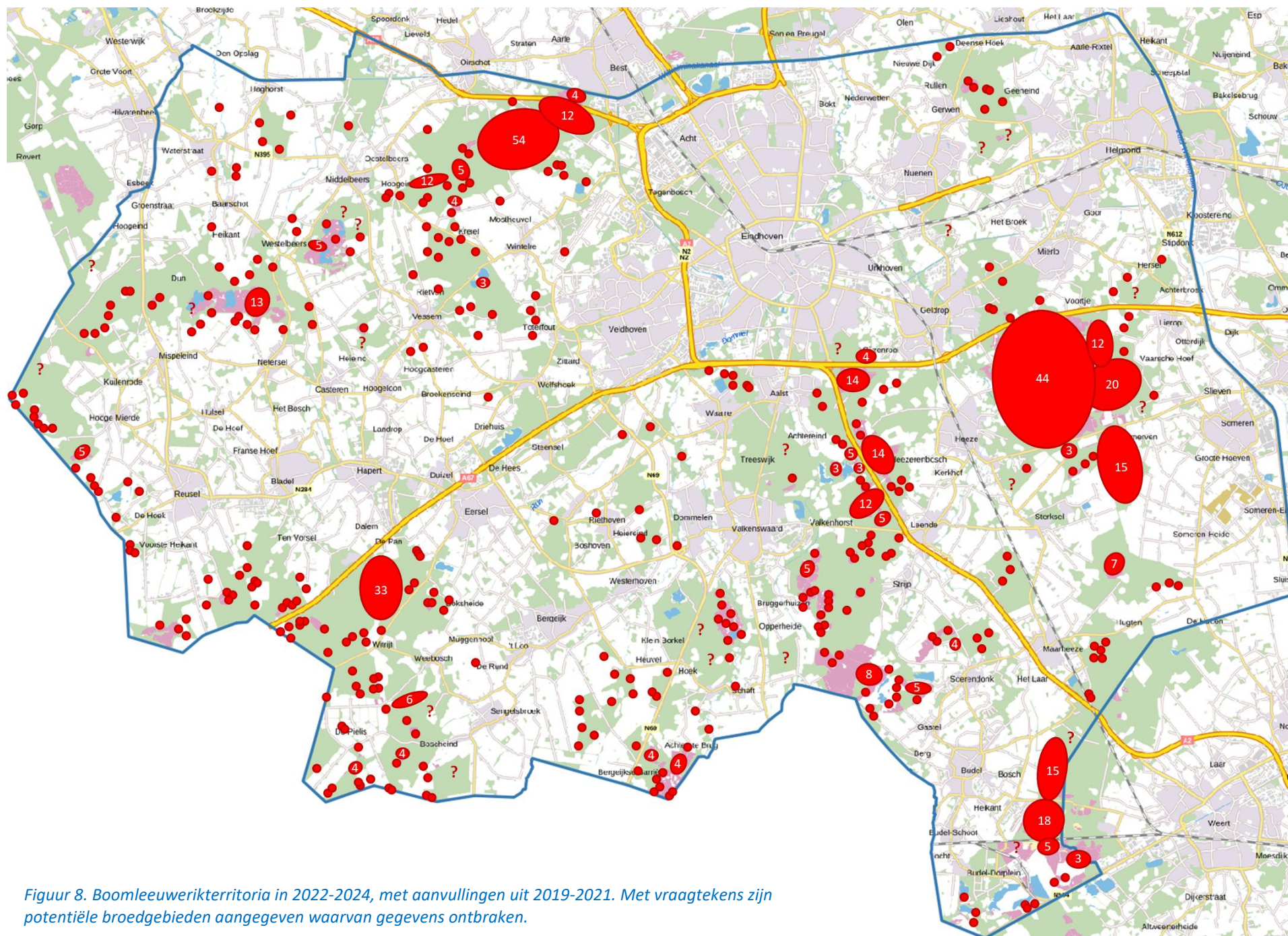
Figuur 5. Verspreiding van de Boomleeuwerik in de periode 1980-1984 per kilometerhok of gebied (naar data in Post & Heijnen 1984).

Figuur 6. Geschat aantal Boomleeuwerikterritoria per atlasblok in 1998-2000 (naar data in Hustings & Vergeer 2002).

Figuur 7. Geschat aantal Boomleeuwerikterritoria per atlasblok in 2013-2015 (naar data in Hustings & Koffijberg 2018).

Het werkelijke aantal territoria werd destijds geschat op 215-280, maar met de huidige kennis van trefkans zal dit te laag zijn ingeschat en is een schatting van 250-300 reëler.

1998-2000 (figuur 6)

De verspreiding in de periode 1998-2000 aan de hand van atlasblokken laat geen noemenswaardige verschillen zien met de situatie in 1973-77. De schattingen van het aantal per atlasblok leverden gesommeerd (zie methode) een schatting van 415-620 territoria in de Kempen op.

2013-2015 (figuur 7)

In deze periode was de verspreiding op atlasblokniveau vergelijkbaar met de voorgaande atlasperiodes. De schattingen per atlasblok kwamen lager uit dan die in de periode 1998-200, met een gesommeerd aantal van naar schatting 345-520 territoria.

2022-2024 (figuur 8)

Op de kaart staan 718 territoria. Het gemiste aantal territoria (zie vraagtekens op de kaart) wordt geraamd op 40-50 territoria. Rekening houdend met ondertellingen in onderzochte gebieden en onvolkomenheden van gegevens in de niet specifiek op broedvogels onderzochte gebieden waren er naar schatting 775-825 territoria aanwezig.

Gebieden met grote aantallen waren de Neterselse Heide; Oostelbeersche, Oirschotse en Aarlesche Heide; Cartierheide; Plateaux en Lage Heide; Leenderheide, omgeving Greveschutven en Spinsterberg; Strabrechtse Heide en Somerense Heide; Groote Heide en Kranenveld; Budeler Bergen en Loozerheide.

Boomleeuwerik op de Groote Heide, 14 oktober 2017 (TH).

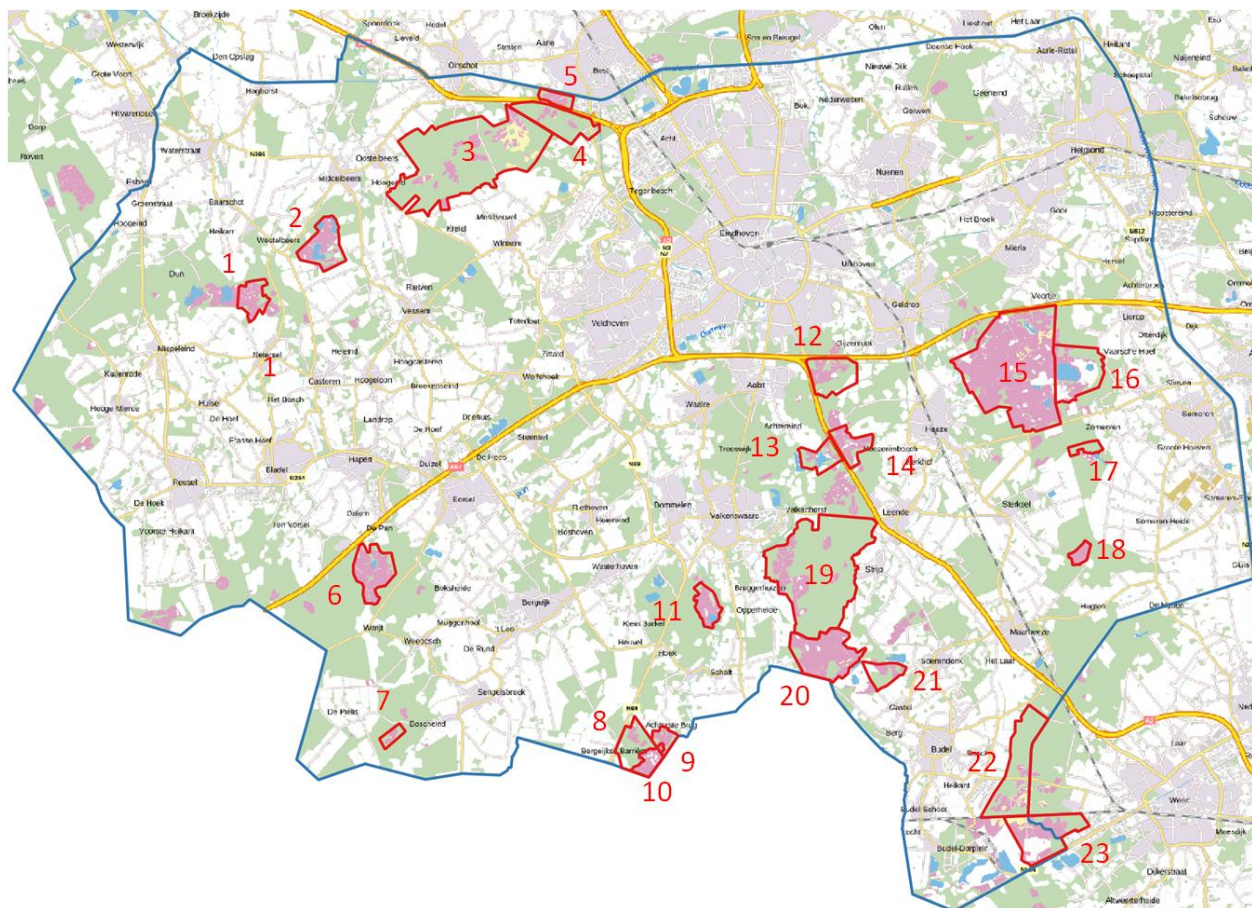
Aantalsontwikkeling

Het totaal aantal territoria in de Kempen lag in de jaren '80 van de vorige eeuw onder de 300 en nam daarna spectaculair toe, met aan het einde van de eeuw naar schatting 415-620 territoria. Opmerkelijk was de afname daarna met in de jaren '10 naar schatting 345-520 territoria. In de tien hierop volgende jaren nam het aantal weer toe tot een hoogtepunt (tot op heden) van naar schatting tenminste 775 territoria (tabel 5).

Tabel 5. Samenvatting geteld en geschat aantal Boomleeuwerikterritoria in de Kempen in enkele periodes (afgeronde aantallen).

Periode	Geteld	Geschat
1980-1984	185-205	250-300
1998-2000		415-620
2013-2015		345-520
2022-2023	718	775-825

De schattingen uit deze vier periodes verbloemen details in de ontwikkeling van de aantallen, zoals jaarlijkse fluctuaties en ontwikkelingen die per gebied verschillend verliepen. Om hier meer zicht op te krijgen zijn de gegevens op een rijtje gezet van gebieden die in meerdere jaren op Boomleeuweriken geteld zijn (figuur 9). De gebieden staan op volgorde van het eerste jaar waarvan telgegevens bekend zijn.

Figuur 9. Gebieden met meerjarige tellingen van Boomleeuwerikterritoria.

1 = Neterselse Heide (123 ha.)	13 = omg. Greveschutvan (125 ha.)
2 = Landschotse Heide (216 ha.)	14 = Leenderheide-Zuid (130 ha.)
3 = Oirschotse en Oostelbeersche Heide (1348 ha.)	15 = Strabrechtse Heide-West (1281 ha.)
4 = Aarlesche Heide (258 ha.)	16 = Strabrechtse Heide-Oost (329 ha.)
5 = Heideterrein Best (59 ha.)	17 = Somerense Heide middenstrook (44 ha.)
6 = Cartierheide en Hapertse Heide (231 ha.)	18 = De Pan (43 ha.)
7 = Stevensbergen (41 ha.)	19 = Leenderbos (1210 ha.)
8 = Plateaux (237 ha.)	20 = Groote Heide (360 ha.)
9 = Lage Heide (64 ha.)	21 = Kranenveld (104 ha.)
10 = meetnetplot Plateaux (78 ha.)	22 = Budelerbergen (434 ha.)
11 = Malpie (110 ha.)	23 = Loozerheide en Boshoverheide (364 ha.)
12 = Leenderheide-Noord (221 ha.)	

Strabrechtse Heide (figuur 10)

De meest indrukwekkende reeks komt van de Strabrechtse Heide. Er zijn drie aantalsopgaven uit de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw, en vanaf 1988 werd de westelijke Strabrechtse Heide jaarlijks volgens de BMP-methode geïnventariseerd m.u.v. 2001. Ook het oostelijke deel werd gedurende flink wat jaren op Boomleeuweriken onderzocht.

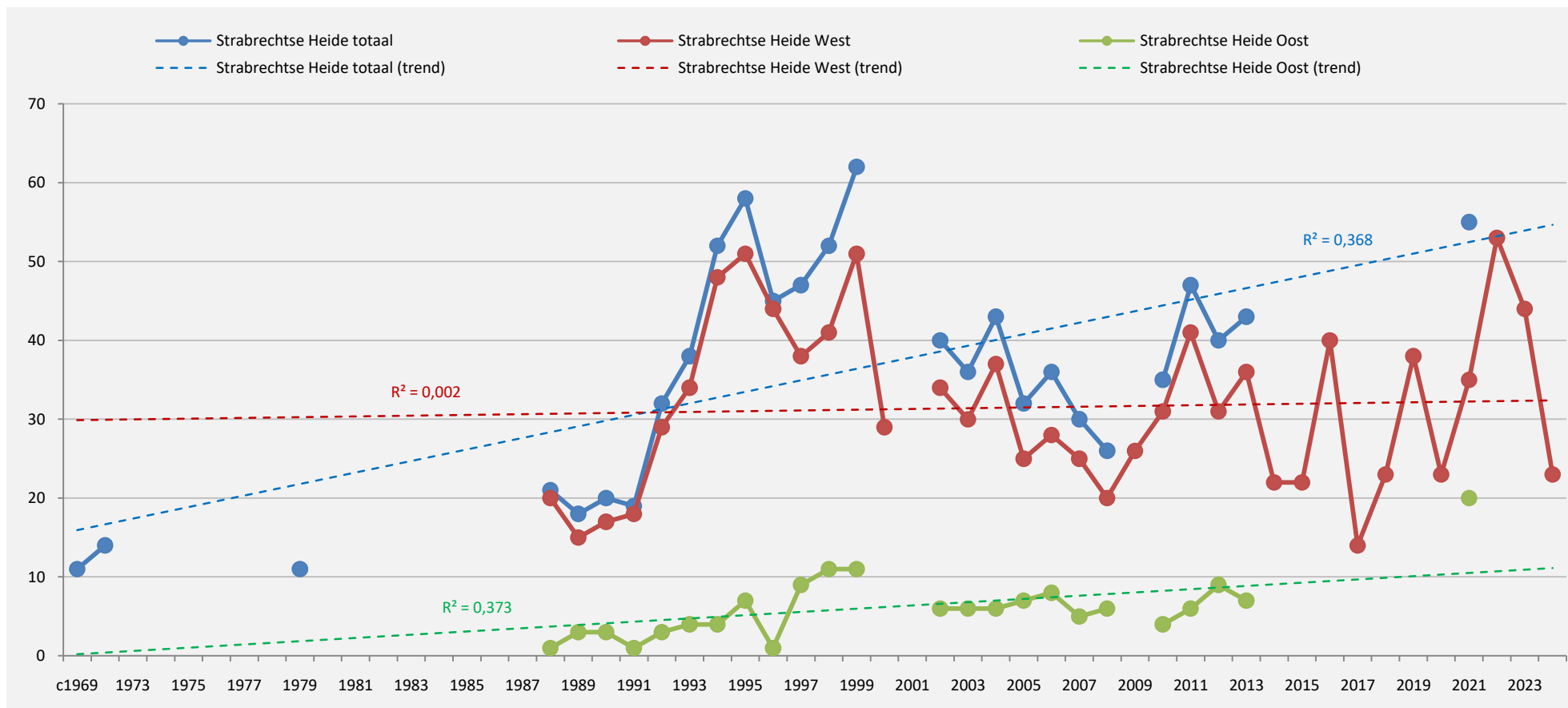
Ten opzichte van de jaren '60 en '70 nam de populatie toe (blauwe trendlijn, zie grafiek op de volgende pagina), maar de jaarlijkse monitoring van de westelijke Strabrechtse Heide vanaf 1988 liet sterk fluctuerende aantallen zien zonder trend van toe- of afname (rode trendlijn). Op de oostelijke Strabrechtse Heide was de toename gering en ging het overigens om relatief lage aantallen.

Malpie (figuur 11)

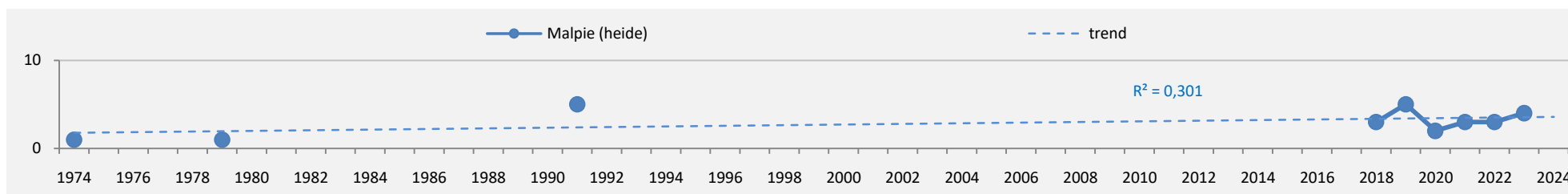
De gegevens van de laatste jaren laten ten opzichte van 1991 geen toe- of afname zien. Behoudens kleine variaties in aantallen is er ook vanaf 2018 geen duidelijke trend.

Cartierheide en Hapertse Heide (figuur 12)

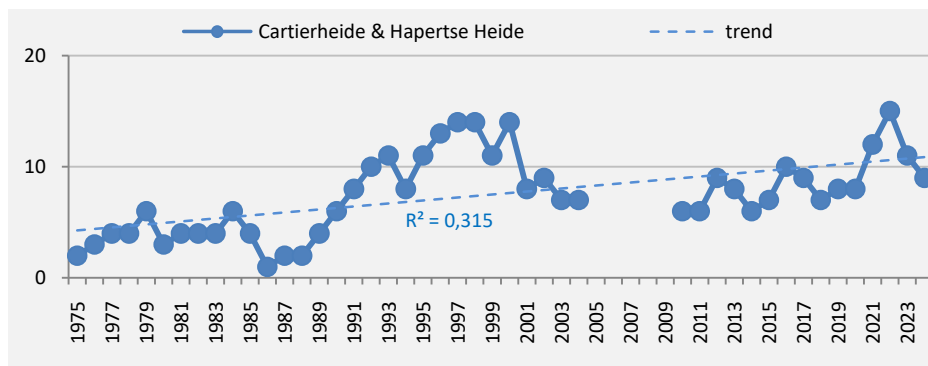
De vele gegevens uit de periode 1975-2024 lieten een gestage toename vanaf de jaren '90 van de vorige eeuw zien. De aantallen fluctueerden behoorlijk. Wellicht nam de populatie af na meerdere natte voorjaren (med. Marco Bakermans).

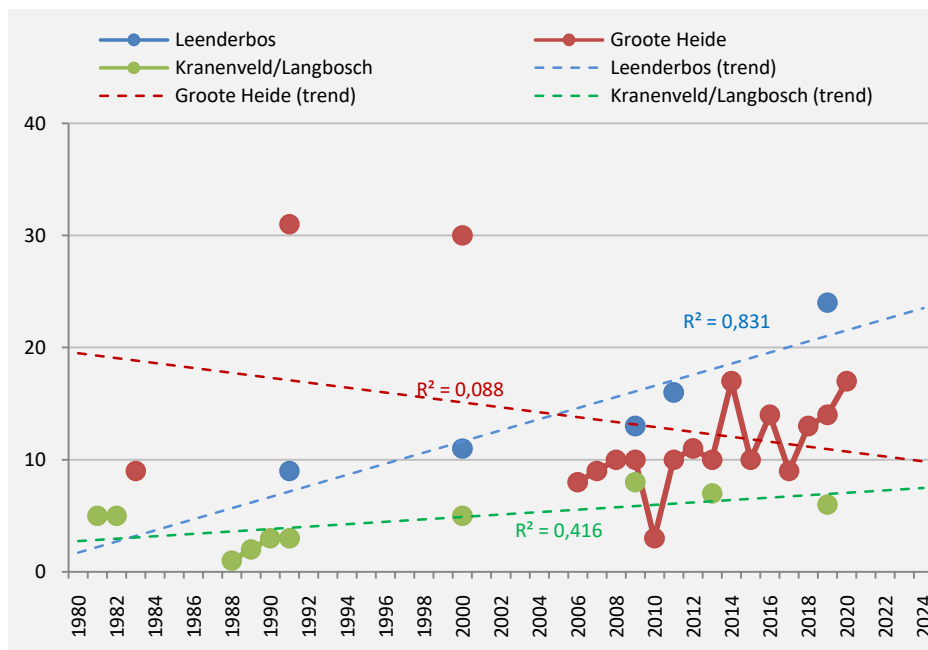
Figuur 10. Aantal Boomleeuwerikterritoria op de Strabrechtse Heide, alleen de westelijke Strabrechtse Heide en alleen de oostelijke Strabrechtse Heide, met lineaire trendlijnen. In 2001 niet onderzocht vanwege veeziekte BSA. Cijfers van 2012 en 2020 zijn onvolledig (data uit Bruinsma 1983 en Engels 2025).

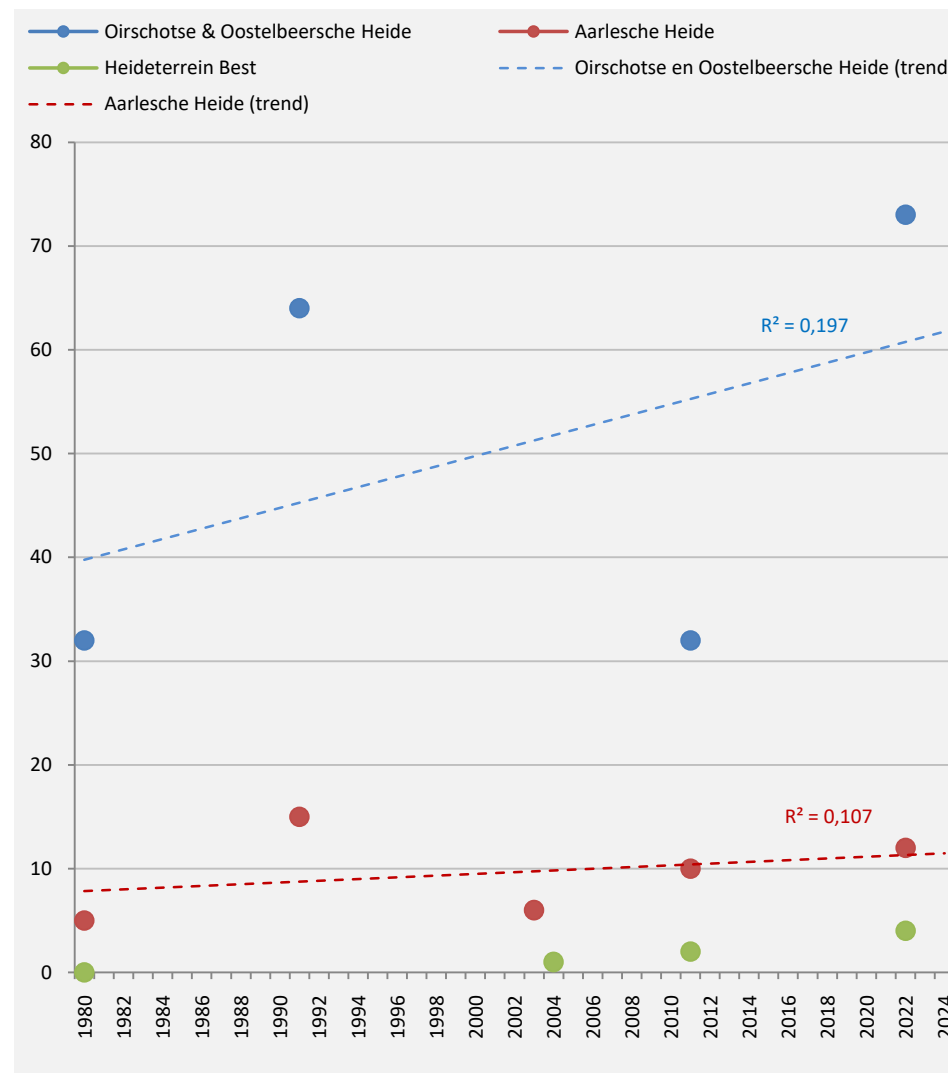
Figuur 11. Aantal Boomleeuwerikterritoria op de Malpieheide, met lineaire trendlijnen (data uit Heijnen & Lüring 1975, Lüring 179, Bijlsma 1992a, Avimap).

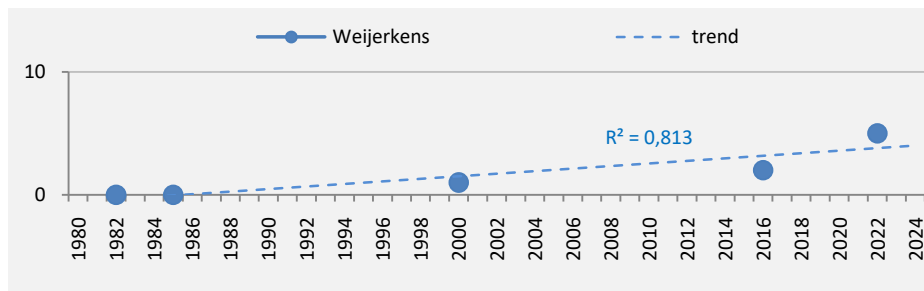
Figuur 12. Aantal Boomleeuwerikterritoria op de Cartierheide en Hapertse Heide met lineaire trendlijn (telreeks M. Bakermans).

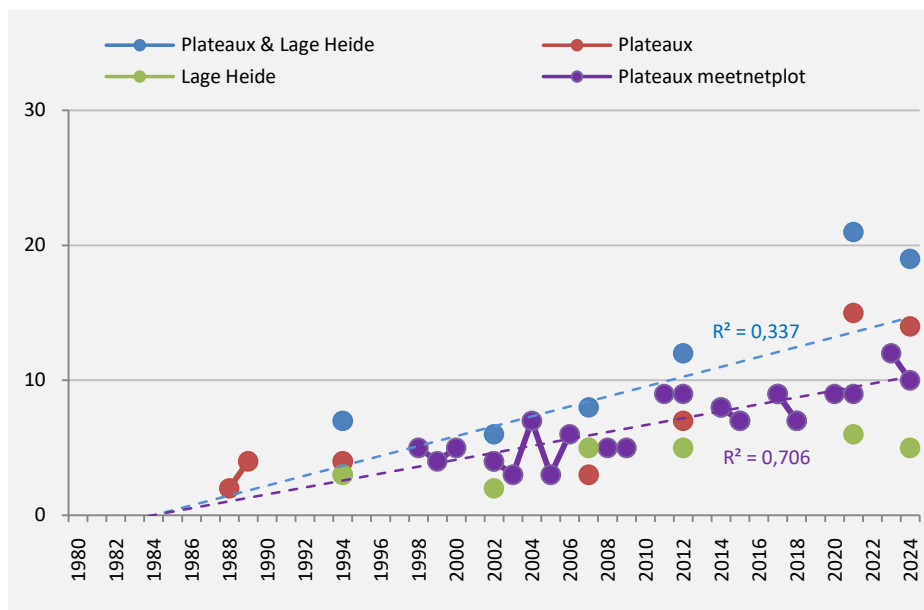
Figuur 13. Aantal Boomleeuwerikterritoria in het Leenderbos en op de Groote Heide en het Kranenveld/Langbosch met lineaire trendlijnen (data uit Leys 1975, Opdam & Retel Helmrich 1981, Heijnen 1991, Bijlsma 1992b, Deuzeman 2000, Wouters & Vergeer 2010, van Gompel & Pennings 2014, van den Bergh et al. 2019, NDFF).

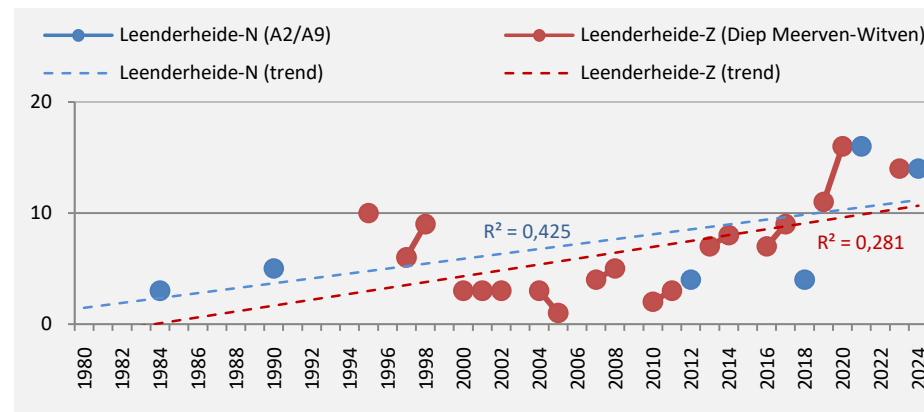
Figuur 14. Aantal Boomleeuwerikterritoria op de Oirschotse en Oostelbeersche Heide, Aarlesche Heide en Heideterrein Best met lineaire trendlijnen (data uit van Poppel 1980, van Diermen 1991 en Avimap).

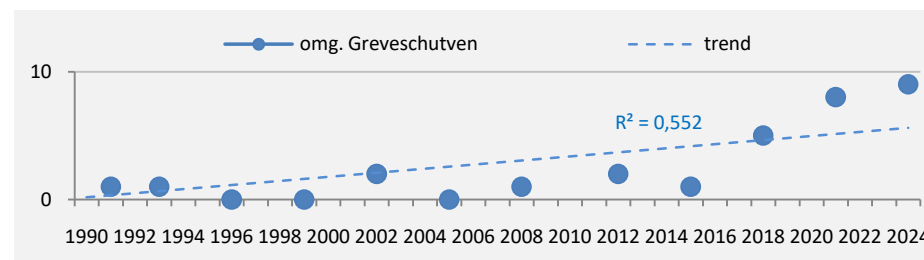
Figuur 15. Aantal Boomleeuwerikterritoria in de Weijerkens met lineaire trendlijn (data uit Heijnen 2022).

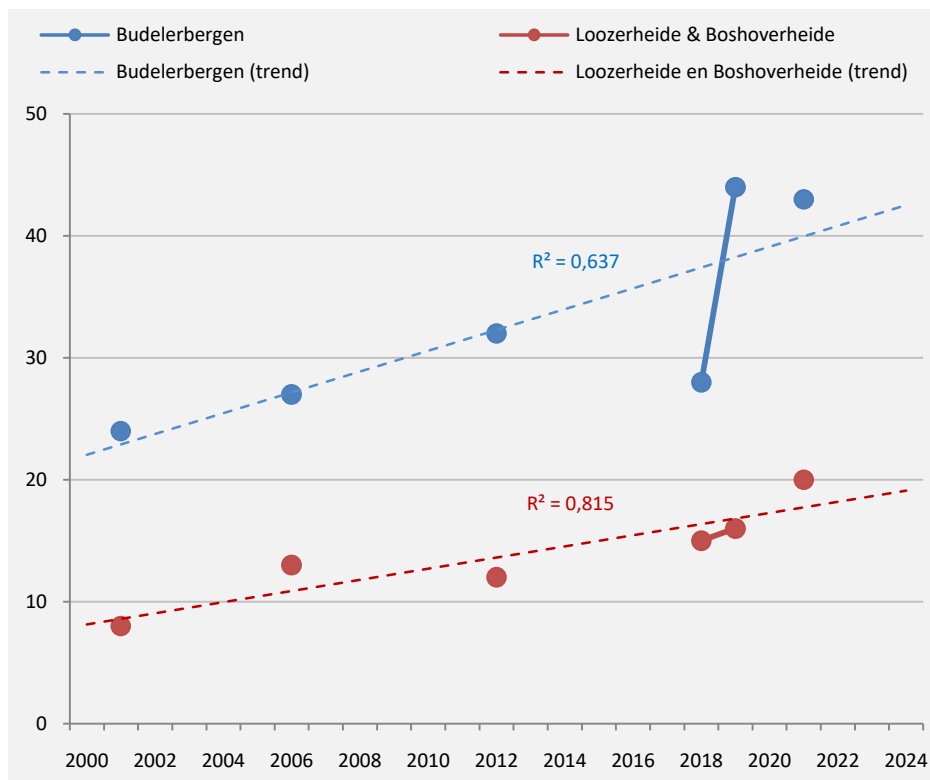
Figuur 16. Aantal Boomleeuwerikterritoria op de Plateaux en Lage Heide met lineaire trendlijnen (data uit v.d. Vleuten et al. 1988, Bakermans et al. 1989, van Gompel & Seijkens 1994, van Gompel et al. 2014, Hissel 2021).

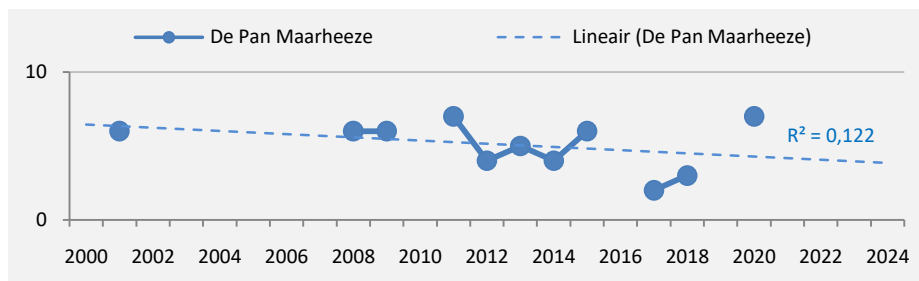
Figuur 17. Aantal Boomleeuwerikterritoria op de Leenderheide, opgesplitst in een noordelijk en zuidelijk deel, met lineaire trendlijnen (data uit archief VWG De Kempen, Mooij 1990, Wouters 2013, van Maar 2019, Avimap).

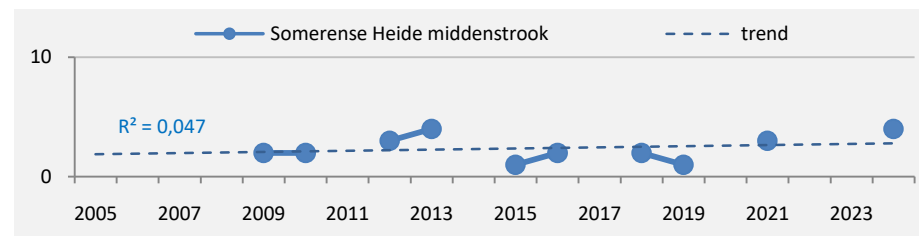
Figuur 18. Aantal Boomleeuwerikterritoria rond het Greveschutven, met lineaire trendlijn (data in Heijnen 2025b).

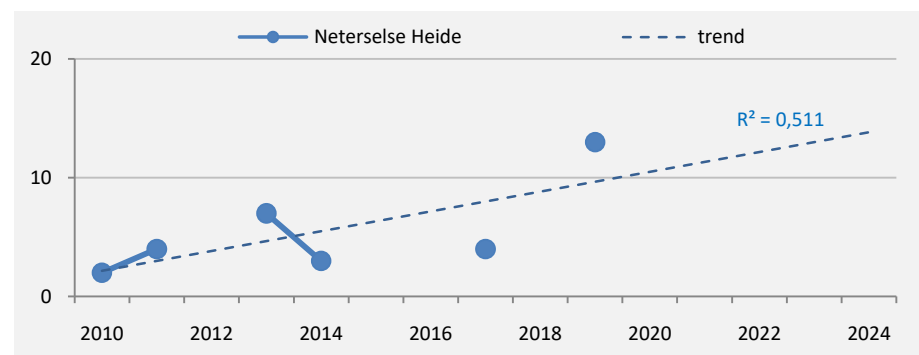
Figuur 19. Aantal Boomleeuwerikterritoria in de Budelerbergen en op de Loozerheide & Boshoverheide, met lineaire trendlijnen (data uit van Rijn 2022).

Figuur 20. Aantal Boomleeuwerikterritoria in De Pan bij Maarheeze met lineaire trendlijn (data uit Avimap en NDFF).

Figuur 21. Aantal Boomleeuwerikterritoria in een plot op de Somerense Heide met lineaire trendlijn (data uit Avimap).

Figuur 22. Aantal Boomleeuwerikterritoria op de Neterselse Heide met lineaire trendlijn (data uit Avimap, Staro 2019).

Leenderbos, Groote Heide en Kranenveld (figuur 13)

De aantallen in het Leenderbos namen in de periode 1991-2019 duidelijk toe, wat logisch was omdat er veel bos werd gekapt ten faveure van heidevelden en corridors.

Op de Groote Heide was het beeld over de periode 1993-2020 licht afnemend wat te maken had met hoge aantallen 1991 en 2000. De cijfers vanaf 2006 laten echter licht fluctuerende aantallen zien met een trend van toename.

Op het Kranenveld varieerden de aantallen licht, met een geringe trend van toename.

Oirschotse & Oostelbeersche Heide, Aarlesche Heide en Heideterrein Best (figuur 14)

In de periode 1980-2022 vonden er vijf inventarisaties in dit gebied plaats. De aantallen op de Oirschotse en Oostelbeersche Heide fluctueerden fors, met in 1991 al forse aantallen. De trend is positief maar niet heel sterk. De cijfers van de Aarlesche Heide en Heideterrein Best lieten stabiele aantallen zien.

Weijerkens (figuur 15)

Op dit voormalige landbouwgebied namen de aantallen territoria in de afgelopen decennia licht toe. Het ging overigens om kleine aantallen.

Plateaux en Lage Heide (figuur 16)

De cijfers van de Plateaux uit de periode 1998-2024 duiden op een hooguit geringe toename tot 2020 en een toename daarna. In het meetnetplot nam het aantal territoria overigens gestaag toe. Op de Lage Heide nam het aantal territoria flink toe.

Plateaux, 11 juli 2021 (TH).

Leenderheide (figuur 17)

Van de Leenderheide, gelegen tussen Eindhoven en Leende, zijn met name van het zuidelijke deel (omgeving Diep Meerven en Witven) de nodige telgegevens beschikbaar. Die laten een gestage toename zien die pas vanaf 2018 'op gang' leek te komen.

Omgeving Greveschutven (figuur 18)

Uit de driejaarlijkse tellingen van de heide en kaalkap rond het Greveschutven in de periode 1991-2024 bleken de (overigens geringe) aantallen licht toe te nemen. Dat was (mede) te danken aan het openkappen van een deel van het terrein.

Budelerbergen, Loozerheide en Boshoverheide (figuur 19)

Op zowel de Budelerbergen als de Loozer- en Boshoverheide nam de soort in de periode 2001-2021 geleidelijk toe.

De Pan (figuur 20)

In de telreeks op de heide De Pan bij Maarheeze viel tot nu toe geen opvallende trend waar te nemen, maar het is een klein gebied met relatief lage aantallen.

Somerense Heide (figuur 21)

In dit bosgebied met stukken hei werd in de periode 2009-2024 een strook in het midden geteld. De aantallen Bomleeuweriken waren gering en vertoonden geen toe- of afname.

Neterselse Heide (figuur 22)

De gegevens uit de jaren 2010-2019 wijzen op een geringe toename, maar recente cijfers ontbreken waardoor niet bekend is of die trend doorzette.

Uit al deze aantalsontwikkelingen kan het volgende geconcludeerd worden:

- Er zijn vaak grote verschillen tussen gebieden in moment(en) van toe- of afname en in trend;
- De afgelopen decennia was er vaak sprake van een trend van toename, maar er waren ook uitzonderingen, zoals

gebieden met een stabiele trend (Strabrechtse Heide-West vanaf ca 1990);

- De afname in de Kempen tussen 1998-2000 en 2013-15 (zie tabel 5) was alleen op de Cartierheide waar te nemen en wellicht ook op de Groote Heide.

Habitatkeuze

Op de zandgronden van Nederland broeden Boomleeuweriken op heide met enige opslag, randen van stuifzandgebieden, kaalslagen in bos en, heel plaatselijk, zandige akkers en bermen (Sovon). Schrale vegetaties, afgewisseld door open stuivend zand, zijn favoriet bij het foerageren, terwijl een optimale broedplaats een iets steviger begroeiing van grassen en kruiden vergt (Boele et al. 2022).

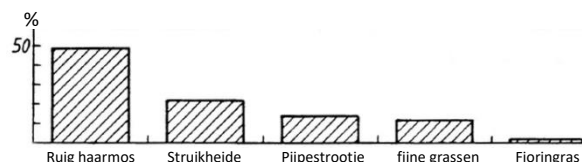

Boomleeuwerik neemt een zandbad op een zandpad bij de Landschotse Heide, 28 juni 2022 (TH).

In de Kempen zat in de periode 1980-84 van 135 territoria ca. 55% op kaalkappen en brandvlaktes, 33% op heide en 12% in

stuifzand(bos) en op brede zandwegen (Post & Heijnen 1984). Ik heb niet uitgezocht hoe de aantallen en percentages in de afgelopen jaren waren. Wel is duidelijk dat er tegenwoordig tientallen territoria op en rond 'zandige' akkers zitten.

Over Boomleeuweriken in Leenderbos, Groote Heide, Kranenveld en Putberg in 1991 melde Bijlsma (1991) dat de soort open, schaars begroeid terrein met enig reliëf prefereerde en dat open vlaktes zonder verspreide boomgroei of schaarse opslag volledig gemeden werden, evenals kleine open plekken (<1 ha) omringd door bos.

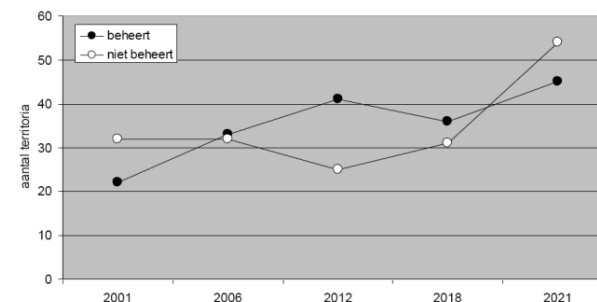

Figuur 23. Habitatkeuze van Boomleeuwerikterritoria voor het type open terrein in het Leenderbos en op de Groote Heide (49 territoria, uit Bijlsma 1991).

Ongeveer 50% van de territoria was te vinden in open terrein met ruig haarmos (figuur 23). Een klein onderzoek wees erop dat intensieve begrazing door schapen een forse negatieve invloed had op het nestsucces (Bijlsma 1991).

In de Budeler- en Weerterbergen onderzocht van Rijn (2022) aan de hand van de aantalsontwikkelingen de effecten van beheer. In de terreinen waar beheermaat-

regelen werden genomen nam het aantal territoria tussen 2001 en 2012 sterk toe, terwijl in de terreindelen zonder beheermaatregelen het aantal in dezelfde periode juist afnam (figuur 24).

Figuur 24. Aantal Boomleeuwerikterritoria in de periode 2001-21 in de Weerter- en Budelerbergen in terreinen met en zonder beheermaatregelen in 2002-12 (van Rijn 2022).

Dat was een aanwijzing dat de beheermaatregelen die in de periode 2000-2012 werden uitgevoerd ten goede kwamen aan de Boomleeuwerik. De recente sterke toename leek echter eerder verband te houden met de algehele toename in Nederland (van Rijn 2022).

Dichtheden

De berekende dichtheid (aantal territoria per 100 ha.) hangt sterk af van de oppervlakte waarover deze berekend wordt. In de periode 1980-84 kon de gemiddelde dichtheid in grote gebieden (≥ 1000 ha.) oplopen tot 3,1 territoria/100 ha. In

gebieden van 200-400 ha. kon dit stijgen naar 4 terr./100 ha. en in een vierkant van 1x1 km was de dichtheid maximaal 7 territoria/100 ha. (Post & Heijnen 1984).

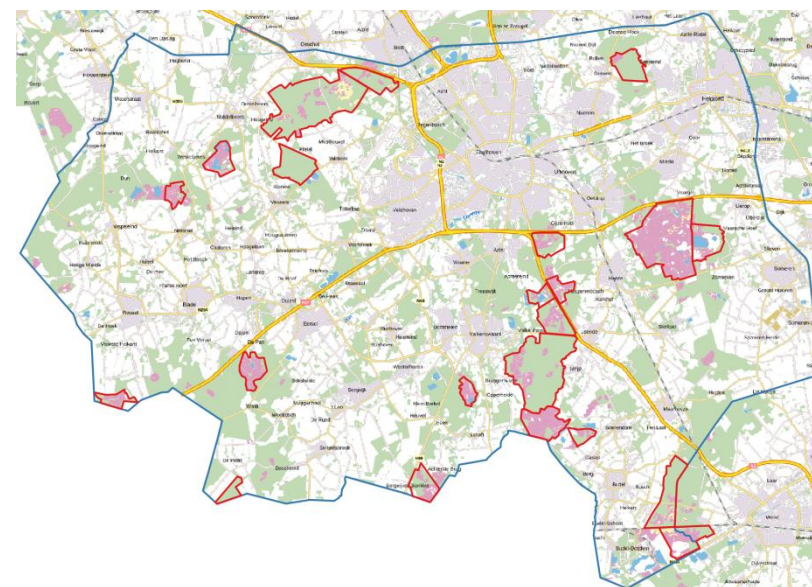
Gemiddelde en maximale dichtheden in de periode 2020-24 staan in tabel 6.

De gemiddelde dichtheid in grote gebieden (≥ 1000 ha.) kon oplopen tot dik 5 territoria/100 ha. (Oirschotse en Oostelbeersche Heide in 2022). In gebieden met een oppervlakte van 200-400 ha. kwamen geregeld dichtheden van 5-10 territoria/100 ha. voor, met een maximum van 10-13

territoria/100 ha. op de Cartierheide en Leenderheide-Noord. In een vierkant van 1x1 km. waren dichtheden van ≥ 10 territoria/100 ha. geen uitzondering. De hoogste dichtheid was met 20 territoria/100 ha., te vinden in een deel van de Oirschotse Heide.

Tabel 6. Dichtheden van Boomleeuweriken in gebieden van tenminste 100 ha. in de Kempen in de periode 2020-2024. De gebieden (zie kaartje) zijn gesorteerd op oppervlakte, van groot naar klein. Lichtgroen: 5-10 territoria/100 ha., donkergroen: ≥ 10 territoria/100 ha., blanco = geen gegevens. Max. dichtheid is de hoogste dichtheid in een vierkant van 1x1 km. in de periode 2020-24.

Gebied	Opp. (ha.)	Gem. dichtheid (territoria/100 ha.)					Max. dichtheid (terr./100 ha.)
		2020	2021	2022	2023	2024	
Strabrechtse Heide totaal	1610		2,2				13
Oirschotse & Oostelbeersche Heide	1348			5,4			20
Strabrechtse Heide West	1281	1,8	2,7	4,1	3,4	1,8	13
Budelerbergen	434		9,9				11
Loozerheide & Boshoverheide	364		5,5				6
Groote Heide	360	4,7					9
Buikheide Noord	350			2,0			4
Strabrechtse Heide Oost	329		6,1				7
Somerense Heide	319		4,4				7
Plateaux & Lage Heide	301		7,0			6,3	8
Spinsterberg	300				2,0	6,3	11
Geeneindsche Heide	268		1,9				4
Aarlesche Heide	258			4,7			9
Plateaux	237		6,3			5,9	8
Cartierheide & Hapertse Heide	231				13,0		15
Leenderheide-Noord. (A2/A9)	221		7,2			6,3	15
Landschotse Heide	216	3,7				2,3	3
Leenderheide-Z (Diep Meervren-Witven)	130	12,3			10,8		12
Reuselse Moeren	128				1,6		2
omg. Greveschutven	125		6,4			7,2	9
Stratumse Heide	120		3,3				4
Malpie (heide)	110	1,8	2,7	2,7	3,6		4
Riebos (NL)	101				8,0		7

Discussie

Boomleeuwerikhabitat op de Groote Heide, 5 september 2020 (TH)

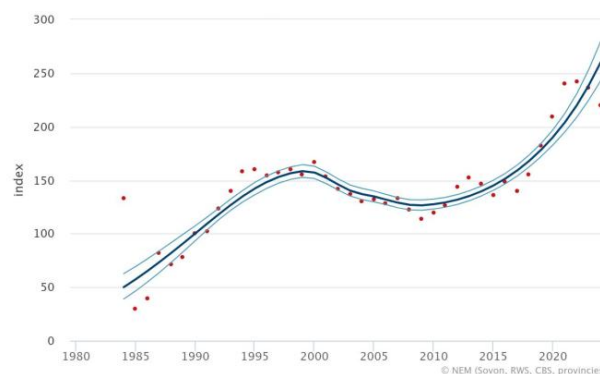
Aantalsontwikkeling breder bekeken

Hoe verhoudt de ontwikkeling van het aantal Boomleeuweriken in de Kempen zich tot de ontwikkeling in heel Nederland? Ik heb de beschikbare schattingen van het aantal territoria in Nederland op een rijtje gezet (tabel 7).

Tabel 7. Geschat aantal Boomleeuwerikterritoria in Nederland in een aantal perioden.

Periode	Geschat	Bron
1973-1977	1000-1200	Bijlsma et al. 1985
1980-1984	2500-3000	Bijlsma et al. 1985
1998-2000	5000-6000	Hustings & Vergeer 2002
2013-2015	4300-5300	Hustings & Koffijberg 2018
2018-2020	5200-6600	Boele et al. 2024
2022-2023	6900-7900	extrapolatie van 2018-20 op basis van trend (fig. 25)

Om te kunnen vergelijken met cijfers uit de Kempen heb ik voor de jaren 2022-23 een schatting toegevoegd die ik baseerde op de schatting voor 2018-20, gecorrigeerd voor de index van de landelijke trend in 2022 ten opzichte van 2019 (figuur 25).

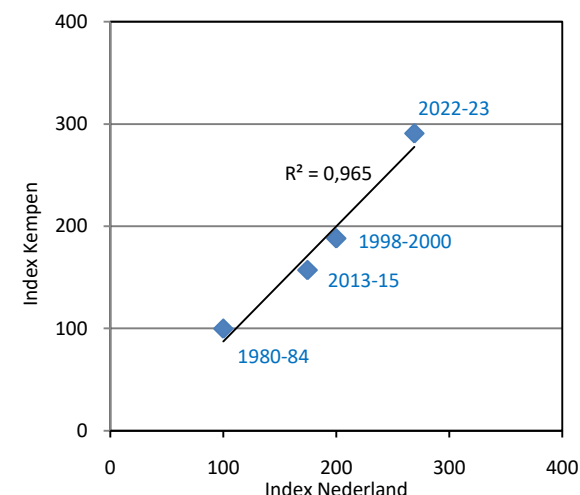
Figuur 25. Aantalsontwikkeling van de Boomleeuwerik in Nederland in de periode 1984-2024 (Sovan).

In de vier perioden waarvoor zowel landelijke schattingen als schattingen voor de Kempen beschikbaar zijn, is het aandeel territoria in de Kempen met 8-11% behoorlijk constant (tabel 7). Als de landelijke populatie veranderde, dan veranderde de populatie in de Kempen evenredig mee.

Tabel 7. Geschat aantal Boomleeuwerikterritoria in Nederland en de Kempen in vier perioden.

Periode	Nederland	Kempen	%Kempen
1980-1984	2500-3000	250-300	10%
1998-2000	5000-6000	415-620	8-10%
2013-2015	4300-5300	345-520	8-10%
2022-2023	6900-7900	775-825	10-11%

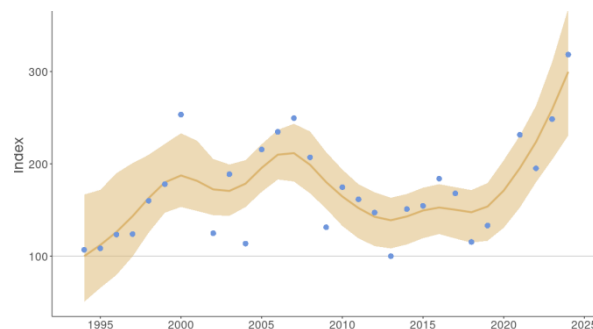
De sterke relatie tussen de landelijke aantallen en die in de Kempen wordt nog eens extra geïllustreerd als de schattingen als een index worden weergegeven en tegen elkaar worden uitgezet (figuur 27). De grafiek laat zien dat een verdubbeling van de Kempische populatie samenviel met een verdubbeling van de populatie in Nederland.

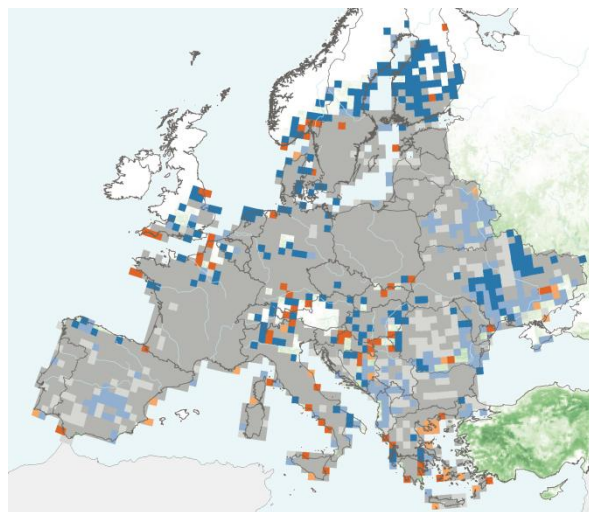
Figuur 27. Index van het aantalsverloop in Nederland t.o.v. de Kempen in vier perioden, met lineaire trendlijn. De index is berekend op basis van het gemiddelde van minimum en maximum van de schatting. 1980-84 is op 100 gesteld.

Het aantalsverloop in Nederland en de Kempen komt goed overeen met de ontwikkeling in Groot-Brittannië, niet alleen wat betreft de algehele trend van toename, maar ook het patroon van toename, afname en toename. Die afname verliep overigens niet synchroon: in Nederland was er een

geringe afname tussen ca 2000 en 2015 (figuur 25) terwijl in Groot-Brittannië een forse afname plaatsvond tussen ca 2005 en 2020 (figuur 28).

Figuur 28. Aantalsontwikkeling van de Boomleeuwerik als broedvogel in Groot-Brittannië in de periode 1994-2024 ([Bird Trends Explorer](#)).

Figuur 29. Veranderingen in verspreiding van de Boomleeuwerik in Europa in 2013-2017 t.o.v. de jaren '80 van de vorige eeuw. Blauw = verschenen, oranje = verdwenen, grijs = in beide periodes voorkomend (Foppen 2020, [EBBA2](#)).

De toename van de Boomleeuwerik in de Kempen, in Nederland en Groot-Brittannië past bij de algehele uitbreiding in Europa. De uitbreiding in Europa is goed zichtbaar als de periode 2013-17 van de Europese broedvogelatlas vergeleken wordt met die over de jaren '80 van de vorige eeuw (Foppen 2020, figuur 29).

Oorzaken van de toename

De meeste van de bij ons broedende Boomleeuweriken verblijven 's winters in het zuidwesten van Frankrijk en in Spanje. In het verleden kon streng winterweer tot in zuidelijk Europa doordringen, met forse sterfte als gevolg en dus lagere aantallen in broedseizoen daarna (o.a. Bijlsma et al. 1988, Valkama & Lehikoinen 1994). Zulke winters bleven daarna uit. De toename in Europa was verder in lijn met de voorspellingen die werden gedaan op grond van klimaatverandering (Foppen 2020). Die verandering heeft niet alleen effect op de overwinteringsgebieden, maar ook op de broedgebieden. Het verlaten van landbouwgronden (vooral in zuidelijk en oostelijk Europa) en gewijzigd bosbeheer speelden eveneens in Europa een rol (Sirami et al. 2011, Foppen 2020).

In de Kempen pakten allerlei beheermaatregelen gunstig uit voor de Boomleeuwerik. In heideterreinen ging het om het verwijde-

ren van dichte opslag, afplaggen en licht begrazen. In naaldbossen werden voormalige heidestukken in ere hersteld en werden open corridors gecreëerd om heideres-tanten met elkaar te verbinden.

De toename van de Boomleeuwerik vond plaats ondanks een forse stijging van de recreatiedruk. Onderzoek naar de effecten van recreatie op soorten als Boomleeuwerik ontbreekt vrijwel geheel. Uit een studie van Bijlsma (2006) in Planken Wambuis (Veluwe) bleek dat het nestsucces in opengestelde gebieden aanmerkelijk lager was dan in afgesloten gebieden met eenzelfde habitat-structuur. Een studie op 16 heidevelden in zuidelijk Engeland (Mallord et al. 2007a,b) liet zien dat de kans op het bezetten van geschikte habitats lager was bij meer verstoring, en daalde tot minder dan 50% bij ongeveer acht verstoringen per uur. Er was geen effect van verstoring op de dagelijkse overlevingskansen van nesten.

Niet alleen nam de recreatiedruk toe, ook het aantal predatoren steeg vermoedelijk, al zijn daar in de Kempen geen harde cijfers over beschikbaar. In een studie in het Aekingerzand, op de grens van Friesland en Drenthe, werden in mei-juli 2012 40 nesten van Boomleeuweriken gevolgd (Praus et al. 2014). Het nestsucces ([Mayfield methode](#)) bedroeg 22%, met predatoren, vooral Zwarte Kraaien, als belangrijkste oorzaken

van verlies. Een toegenomen recreatie- en predatiedruk stonden een toename van de Boomleeuwerik in de Kempen echter niet in de weg.

Dankwoord

Henk Sierdsema stelde data uit alle relevante databanken beschikbaar, wederom dank Henk! Marco Bakermans bedank ik voor het beschikbaar stellen van zijn telreeks van Boomleeuweriken op de Cartierheide. ■

Literatuur

- Bakermans, M. 2005. Broedvogelinventarisatie Cartierheide en Hapertse Heide 2004. VWG De Kempen.
- Bakermans, M. et al. 1989. Broedvogelinventarisatie De Plateaux 1989. VWG De Kempen.
- Bergh, L.M.J. et al. 2019. Broedvogels van Leende en Keersop en Run. Van der Goes en Groot.
- Bijlsma, R.G. 1992a. De broedvogels van de Malpiebeemden en omgeving in 1991. Sovon.
- Bijlsma, R.G. 1992b. De broedvogels van het Leenderbos en omgeving in 1991. Sovon.
- Bijlsma, R. G. 2006. Effecten van menselijke verstoring op grondbroedende vogels van Planken Wambuis. Lev. Natuur: 107 191-198.
- Bijlsma, R.G. et al. 1985. De Boomleeuwerik *Lullula arborea* als broedvogel in Nederland in 1970-1984. Limosa 58 (3): 89-96.
- Bijlsma, R.G. et al. 1988. Strenge winters en schommelingen in de stand van de Boomleeuwerik *Lullula arborea* in Nederland: een verband. Limosa 61 (2): 91-95.
- Boele, A. et al. 2022. Broedvogels in Nederland in 2020. Sovon.
- Braaksma, S., W.H.Th. Knippenberg & V. Langenhoff 1958. Enige broedvogels in Noord-Brabant. Boomleeuwerik & Boomklever. Limosa 31(2): 190-194.
- Bruinsma, J. 1983. Inventarisatie van broedvogels op de Strabrechtse Heide 1968-1980. Roodborsttapuit 2(1): 31-37.
- Deuzeman, S.B. 2000. Broedvogels van het Leenderbos in 2000. Sovon.
- Diermen, J. van 1991. Avifauna van de Oirschotse Heide. Witteveen en Bos & Ministerie van Defensie.
- Foppen, R.P.B. 2020. Woodlark *Lullula arborea*. In: Keller, V. et al. European Breeding Bird Atlas 2: Distribution, Abundance and Change. EBCC & Lynx.
- Gompel, R. van & M. Pennings 2014. Broedvogels van de Groote Heide 2013 en 2014. Staatsbosbeheer.
- Gompel, R. van & S. Seijkens 1994. Broedvogels van de Plateaux en de Lage Heide 1994. VWG IVN Valkenswaard.
- Gompel, R. van et al. 2014. Vogels van De Plateaux en het Hageven 2011-2012. Eigen uitgave.
- Heijnen, T. 1991. Broedvogelinventarisatie Groote Heide en heiderestanten Leenderbos 1987 t/m 1990. VWG De Kempen.
- Heijnen, T. 1992. Broedvogels van de Visvijvers te Valkenswaard ten oosten van de Tongelreep in 1991. VWG De Kempen.
- Heijnen, T. 2022. Broedvogels van de Weijerkens (gemeente Bergeijk) in 2022. VWG De Kempen.
- Heijnen, T. 2025a. Nachtzwaluwen in de Kempen in de periode 1978-2024. Blauwe Klauwier 51(2): 42-56.
- Heijnen, T. 2025b. Broedvogels van de Visvijvers Valkenswaard ten oosten van de Tongelreep in 2024. VWG De Kempen.
- Heijnen, T. & H. Lurling 1975. Broedvogelinventarisatie van de Malpie en Malpiebergsche Heide in 1974 en 1975. VWG De Kempen.
- Heijnen, T. & P. van Pelt 2021. Zeldzame broedvogels in 2020: Roek t/m Sijs. Blauwe Klauwier 47(4): 8-26.
- Hissel, B. 2021. Broedvogels van De Plateaux en De Maaij in 2021. Sovon.
- Hustings, F. & K. Koffijberg (red.) 2018. Vogelatlas van Nederland. Sovon & Kosmos.
- Hustings, F. & J.-W. Vergeer (red.) 2002. Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000. Naturalis, KNNV Uitgeverij & EIS-Nederland.
- Leys, H.N. 1975. Broedvogelinventarisatie van het Kranenveld in 1974. KNNV Eindhoven & RIN.
- Lurling, H. 1980. Verslag broedvogel- en planteninventarisatie Malpie en Dommelbeemden 1977 en 1979. VWG De Kempen.
- Maar, H. van 2019. Broedvogelinventarisatie Groot Huisven in Heeze 2019. IVN Veldhoven-Eindhoven-Vessem.
- Mallord, J. W., et al. 2007a. How perception and density-dependence affect breeding Woodlarks *Lullula arborea*. Ibis 149: 15.
- Mallord, J.W. et al. 2007b. Linking recreational disturbance to population size in a ground-nesting passerine. J. Appl. Ecol. 44 185-195
- Mooij, J.H. 1990. Broedvogelinventarisatie Groote Heide 1990. VWG KNNV Eindhoven.
- Opdam, P. & V. Retel Helmrich 1981. Basisgegevens broedvogelinventarisatie 1981 Kranendonk, Groote Hei en dal van de Strijper Aa. Ongepubl.
- Poppel, A. van et al. 1982. Avifauna van de Oirschotse Heide 1980. VWG Midden-Brabant & Staatsbosbeheer.
- Post, F. & T. Heijnen 1984. Het voorkomen van de Boomleeuwerik als broedvogel in Noord-Brabant. Roodborsttapuit 3(2): 20-31.
- Praus L. et al. 2014. Predators and predation rates of Skylark *Alauda arvensis* and Woodlark *Lullula arborea* nests in a semi-natural area in The Netherlands. Ardea 102: 87-94.
- Rijn, S. van 2022. Populatieomvang, trends en ontwikkelingen van de kwaliteit van het leefgebied van

de boomleeuwerik in het Vogelrichtlijngebied Weerter- en Budelerbergen. Delta Milieu Projecten.

Sirami, C. et al. 2011. Woodlarks *Lullula arborea* and landscape heterogeneity created by land abandonment. *Bird Study* 58: 99-106.

Staro 2019. SNL monitoring 2019 Groote Beerze en Neterselsche Heide. Staro.

Ubbels, B. & R. Foppen 2024. Broedvogels van de zuidelijke Kempen in 2023. Sovon.

Valkama, J. & E. Lehtikoinen 1994. Present occurrence and habitat selection of the Wood Lark *Lullula arborea* in SW-Finland. *Orn. Fennica* 71: 129-136.

Vleuten, T. van der et al. 1988. Broedvogelinventarisatie De Plateaux 1988. *Blauwe Klauwier* 14(3): 1-13.

Vogel, R.L. 1995. Broedvogels van de boswachterijen Eersel /De Kempen en de Cartierheide in 1995. Sovon.

Wouters, P. 2013. Groote Heide Broedvogelonderzoek 2013. Eigen uitgave.

Wouters, P. & J. Kolsters 2013. Broedvogels Visvijvers Valkenswaard 2008 en 2012 ten oosten van de Tongelreep. VWG De Kempen

Wouters, P. & J.-W. Vergeer 2010. Broedvogels van Boswachterij Leende en omgeving in 2009. Sovon.

Ideaal Boomleeuwerikhabitat: overgang van heide naar stuifzand met verspreide bomen, Groote Heide, 24 mei 2021 (TH).

